

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Cilt: 6, Sayı: 2, 2017
Sayfa: 897-920

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[11-04-2017] – [28-04-2017]

Akâidden Fıkha: Hanefî Fıkıh Kitaplarında Elfâz-ı Küfür

Said Nuri AKGÜNDÜZ,
Yrd. Doç. Dr., A.İ.B.Ü İlahiyat Fakültesi;
Asst.Prof. , Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology
snuri.akgunduz@gmail.com

Zübeyir BULUT
Yrd. Doç. Dr., A.İ.B.Ü İlahiyat Fakültesi
Asst.Prof. , Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology
zubeyirbulut@hotmail.com

Öz

İman ve küfür, kalbin amelleri olarak görüldüğünden, ilk olarak akaid ve kelam ilimlerinin inceleme alanına girer. Bununla beraber, bir insanın iman dairesinden çıkması, yani küfre düşmesi, özellikle dünyevi sonuçları açısından fıkıh ilmiyle de ilgilidir. Bu konular, fıkıh kitaplarında dinden dönme (irtidat) bölümü çerçevesinde detaylı bir şekilde işlenmiştir. Özellikle Hanefî mezhebi açısından baktığımızda, kurucu müçtehid imamlar devrinden sonra yazılan fetâvâ (nevâzil) eserlerinde ise, küfür ifade eden söz ve eylemler de gittikçe artan bir hacimle ele alınmış olup, kısmen de olsa mezhebin temel metinlerinde ve şerhlerinde bu meselelere yer verilmiştir. Bu çalışmada, Hanefî mezhebi literatürünün çeşitli türlerinde yer alan elfâz-ı küfür bahislerinin izi sürülmüş, bu konunun nasıl yer aldığına dair tespitler yapılmıştır. Makale metninin ekinde ise, bilinen ve elimize ulaşan ilk nevâzil eseri olarak kabul edilen Semerkandî'nin Nevâzil adlı eserinin elfâz-ı küfür meselelerini ihtiva eden bölümü ve tercümesine yer verilerek, makalede işlenen konuya dair örnek bir metnin okuyucuya sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akâid; Fıkıh; Elfâz-ı küfür; Fetâvâ (Nevâzil); İman.

From Creed to Fiqh: Blaspheme in Hanafi Jurisprudence Works

Abstract

As belief and disbelief are considered the acts of heart, they were first examined in Kalam works. Even though belief and disbelief are the subject matter of Kalam, they also have some direct consequences related to worldly organizations of any person, believer or denier. So, this matter has been dealt with under the title of apostasy (irtidât) in the books of jurisprudence (Fiqh), in addition to blaspheme (alfâz al-kufr) in Kalam books. This matter has been taken further in the following years of founding texts and have been dealt extensively in the books called nawazil books. In our paper, we traced different kinds of treatises and works that examined which sayings and acts take the doer out the circle of faith. And in the appendix, we added the first and foremost important work of Samarqandî, titled Nawâzil, with its translation.

Keywords: Aqâid/Creed; Fiqh/Jurisprudence; Blaspheme; Fatâwâ (Nawâzil); Faith.

Giriş

İslamî ilimlerin doğuş ve gelişme süreçleri dikkatle incelendiğinde, bunların birbirleri ile çok sıkı ilişki içinde olduğu görülür. Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) atfedilen meşhur tarifte de görüldüğü üzere, “kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesi”, bütün bu ilimlerin en etkin ve zirve halini temsil eden “ilm-i fıkıh” ifade etmektedir. Bu manada fıkıh, Kitâb'ı, onun hayata aktarılması manasında Sünnet'i ve bu iki asıldan âlimin istihraç ettiği ahkâmı, kendi içerisinde bir düzen ve tutarlılık ile ihtiva eden değerler manzumesidir. Dolayısıyla fıkıh; mükellefin, yani muhatap alınmaya ehil kişinin fikrî ve amelî her 'iş'ini değerlendirip yerli yerine koymaktadır.

Fıkıh ilmine bu genişlikte bir değer ve konum atfedildiğinde, onun itikat esaslarından amelî ahkâma, oradan ahlak ve tasavvufa kadar geniş bir yelpazede söz söyleyen bir ilim olmasında şaşılacak bir taraf yoktur. Ancak, zamanla fıkıhın daha teknik olan “şer'î-amelî ahkâma müteallik ilim” tarifi benimsenerek diğer ilimlere nazaran sahasının sınırları çizilmiş olmakla birlikte, bu ilme dair telif edilen eserlerde bazen ilk bakışta fıkıhın çerçevesinin dışında görülebilecek alanlara geçildiği görülür. Nitekim “elfâz-ı küfür” bahsi de böyledir.

Hız. Peygamber'in Allah'tan getirdiği kesin olarak bilinen vahiyleri ve bunlardan zorunlu olarak çıkan dinî hükümleri inkâr özelliği taşıyan bütün ifadeleri kapsamına alan “elfâz-ı küfür”, Kur'an ve hadislerden çıkarılan ilkeler ve bazı örnekler ışığında, akaid, kelâm, fıkıh ve tefsir kitapları içinde ve tekfir konusu çerçevesinde ele alınmıştır.¹

Bu makale çerçevesinde yapmayı düşündüğümüz şey, “elfâz-ı küfür” bahsinin fıkıh eserlerine ne zaman, ne şekilde ve ne ölçüde girdiğini incelemek, bu durumun muhtemel sebepleri ve sonuçlarına işaret etmektir. Bu incelemeyi gerçekleştirmek için, öncelikle akaid ve kelâm ilminin bize sağladığı iman ve küfür kavramlarına dair tanım ve sınırları göstermeyi çalışarak, ana konunun tartışılmasına bir zemin sağlamak gerektiği açıktır.

1. İman ve Küfür (el-Esmâ ve'l-Ahkâm)

İman kelime olarak tasdik anlamına gelir. Dinî bir terim olarak ise, haber getiren elçinin hükmünü iz'an ve kabul ederek, elçiyi sadık olarak görmektir. Buradaki iz'an ve kabulün sadece gelen habere ve haberi getiren elçiye doğruluğu nispet etme şeklinde kalmaması, aynı zamanda teslim denecek surette de gerçekleşmesi gerekir. Dolayısıyla İslam dinine göre iman, Nebî'nin (a.s.) Allah katından getirdiklerini tasdik etmek ve bunu ikrar etmek olarak tarif edilmektedir.² Esas olan kalp ile tasdik olmakla

¹ Ahmet Saim Kılavuz, “Elfâz-ı Küfür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), C. XI, s. 26-27.

² Sa'düddîn et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, (nşr. Muhammed Adnan Derviş, y.y., ts.), s. 187-189.

beraber, kişinin dünyada Müslüman muamelesi görebilmesi ve dinî hükümlerin buna göre icrası için dil ile ikrar da şarttır. Böylece ikrar, insanın kalbinin fiili olan tasdik bir emaresi olmaktadır.³ Küfür ise, bunun tersidir, yani elçiyi ve getirdiklerini tekzip etmektir.⁴

İmana girdikten sonra, bir kişinin onu imandan çıkararak sözlere “mükeffirât” denir. Mesela, nassları zahirine göre açıklamayıp, Bâtınîlerin iddia ettiği manalara meyletmek, nassları reddetmek, günahları küçük görmek ve helal saymak, dinle alay etmek küfürdür.⁵ Konunun tekfire ilişkin boyutuna baktığımızda ise, Ehl-i Sünnet tarafından benimsenen ehl-i kiblenin tekfir edilmeyeceği genel ilkesini görmekteyiz. Bir Müslümanın tekfir edilebilmesi için Allah’a ortak koşmak, hulûl inancı, nübüvveti inkâr gibi düşünce ve inançlara sapmış olması gerekir.⁶

2. Fıkıh Eserlerinde Elfâz-ı Küfür

Dinden dönmeye (irtidat) ve dinden dönen kişiye (mürted) dair hükümler fıkıh kitaplarında ele alınmıştır. Mürtedde uygulanacak medeni ve cezai müeyyideler, tasarruflarının hukuki sonuçları ve mirasına dair hükümler, hukuki meseleler olmakla beraber, kimlere mürted vasfının verileceğini belirlemede inanç esasları ve bunların terki ya da ihlaline dair kaidelerin bilinmesi önem taşımaktadır. Dolayısıyla akaid ve kelam kitaplarındaki iman ve küfrün sınırlarına dair ilkeler burada devreye girmekte, hatta hangi itikadî fırkaların hangi söz ve hareketleri nedeniyle iman dairesi dışına çıktıkları meselesi fıkıh kitaplarına da taşınabilmektedir. Hanefî fıkıh âlimi İbn Nüceym’in (ö. 970/1563) de belirttiği gibi, bu meselelerin tartışılma ve çözüme bağlanma yeri “usûlü’-d-din (akaid ilmi)” olsa da,⁷ fıkıh kitaplarında da bu meseleler az ya da çok yer bulmuştur.

Bu araştırmada, fıkıh mezhepleri arasından Hanefî mezhebi kitaplarında elfâz-ı küfür konusunu ele alacağız. Bunun nedeni, Hanefî mezhebinde eser telif eden fıkıh âlimlerinin bu konuya genişçe yer vermiş olmalarıdır. Diğer mezhep ulemasından da bu konuyu eserlerinde çeşitli şekillerde işleyenler olmakla beraber, Şâfiî fakih Nevevî’nin (ö. 676/1277) de tespit ettiği gibi⁸

³ Nüreddin es-Sâbüni, *el-Bidâye fi usûli’-d-dîn*, (nşr. Bekir Topaloğlu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000), s. 87-88.

⁴ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *Faysalü’-t-tefrika beyne’l-İslâm ve’z-zendeka*, (nşr. Mahmûd Bîcû, y.y., 1993), s. 25.

⁵ Teftâzânî, s. 257-258.

⁶ Hilmi Karaağaç, “Ehl-i Sünnet’e Göre Tekfir Problematikliği”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40, (2013): 169.

⁷ Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Bahrü’-r-râik*, (Beyrût: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, 1997), c. V, s. 210.

⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Ebû Hanîfe’nin (r.a.) ashabının kitaplarında küfrü iktiza eden söz ve fiillerin tafsilatına dair tam bir özen gösterilmiş olup, bunların çoğu da, ashabımızın (Şâfiiler) muvafakat edeceği şeylerdir.” Nevevî, *Ravzatü’-t-tâlibîn*, (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz, Beyrût: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, 1992), c. VII, s. 285. Bu sözlerden sonra o, elfâz-ı

Hanefî ulemanın bu konuda diğerlerinden daha fazla mesai sarf ettiği açıktır. Mamafih, bu makale, Hanefî fıkıh kitaplarının tamamını elfâz-ı küfür bahisleri açısından inceleme amacı taşımamaktadır. Burada, özellikle Hanefîlerin temel eserleri çerçevesinde elfâz-ı küfür bahisleri incelenmiş, literatürün tarihî seyri göz önüne alınarak konuya ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Hanefî mezhebi literatürü, içinde yer alan görüşlerin kuvveti ve muteberliği açısından şu sıralamaya tabi tutulur: *Zâhirü'r-rivâye*, *Nâdirü'r-rivâye* ve *Fetâvâ (Nevâzil/Vâkıât)*. Bu sıralama, kurucu imamların eserleri, özellikle Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) beş temel eseri ve diğer kitapların birbirine karşı konumu ve değerini tespit için yapılmıştır. Bir başka açıdan bakıldığında, *Zâhirü'r-rivâye* ve *Nâdirü'r-rivâye*, Hanefî mezhebinin müçtehit kurucu imamlarının asrının sona ermesiyle kemâle ermiş olup, nevâzil/vâkıât ve fetâvâ ise mezhep fıkının sürekli tazelenen ve üretilmeye devam eden tarafını temsil eder. Şurası da hatırlanmalıdır ki, mezhebin muhtasar metinleri ve bunlara yazılan şerh ve haşiyeler, fetâvâ ile beslenmeye devam etmiştir. Mezhep müntesibi her bir âlim yazdığı eserlerle sadece önceki görüşleri derlemek ve aktarmakla kalmayıp aynı zamanda değerlendirme, ayıklama, yeni durumlara uyarlama gibi ameliyeleri de icra ederek literatürün canlı bir şekilde sürmesini sağlamıştır.⁹

Bu tertip ve sıralama, elfâz-ı küfürün Hanefî fıkıh literatürüne girişi, bunun ne ölçüde ve nasıl olduğuna dair değerlendirmemizi yaparken bizi, fetâvâ literatürü, metinler ve diğer eserler şeklinde üçlü bir ayırım üzerinden yürümeye sevk etmiştir. Metinlerden önce fetvaları ele alışımızın, aşağıda da göreceğimiz gibi, daha çok kronolojik seyre uygunluk endişesinden kaynaklandığını belirtelim.

2.1. Nevâzil (Fetâvâ) Kitaplarında Elfâz-ı Küfür

Elfâz-ı küfür konusunun ilk defa derli toplu ele alındığı fıkıh eseri, Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin (ö. 373/983) *Nevâzil*'idir.¹⁰ Daha ziyade müteahhir ulemanın ve meşâyihün görüşlerinin derlendiği bu eser, nevâzil türü eserlerin ilk örneği kabul edilir.¹¹ Fıkıh konularının taharetten başlayıp mirasa kadar bâblar halinde ele alındığı bu kitabın son kısmında çeşitli meselelerin ele alındığı bir bölüm (*bâbu mesâil şettâ*) bulunmaktadır. Bu

küfre dair pek çok misal zikretmiş, ancak bunların bir kısmında Hanefî mezhebindeki ahkâma itiraz etmiştir.

⁹ Hanefî mezhebi literatürü için bkz. Ahmet Özel, "Hanefî Mezhebi-Literatür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), c. XVI, s. 21-27; ayrıca bkz. Murteza Bedir, *Buhara Hukuk Okulu*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2014), s. 45 vd., özellikle s. 52-54.

¹⁰ Semerkandî'nin fıkha dair diğer iki eseri *Hizânetü'l-fıkh* ve *Uyûnü'l-mesâil* sırasıyla zâhirü'r-rivâye ve nâdirü'r-rivâye görüşlerini derleme amacıyla yazılmıştır (Bedir, s. 88). Bu iki eserde elfâz-ı küfür dair bahis yoktur.

¹¹ Bedir, s. 88.

bölümde müellifin ele aldığı konulardan biri de küfür ifade eden lafızlar olup (*mesâilu elfâzi'l-küfr*), burada çeşitli küfür lafızlarına dair sorular ve bunların cevapları kaydedilmiştir.¹² Semerkandî, genelde soruların kime sorulduğunu belirtmiş ve bazı meselelerde ise kendi görüşünü ve tercihini de açıklamış olup, en sık fetvasını zikrettiği kişi Ebu'l-Kâsım es-Saffâr (ö. 326/938) ve Ebû Bekir el-Belhî'dir. Ele aldığı meselelerin birçoğunu sonraki literatürde aynen bulacağımız bu kitap, birçok Farsça ifadeyi de elfâz- küfür açısından incelemiştir. Nitekim Farsça ifadeleri aynen koruma geleneğinin hem fetva hem de fûrû' eserlerinde devam ettirildiğini göreceğiz. Semerkandî konuyla ilgili genel kural ve ilke olarak değerlendirilebilecek ifadeler yer vermemekle beraber, bir meselenin izahı sadedinde, Müslümanların sözlerinin en güzel ve iyi şekilde tevîl edilmesinin uygun olacağını söylemiş¹³ ve bu konuda ileriki dönemde daha açık ifade edilen iyi yönde tevîl ilkesine işaret etmiştir.

Semerkandî'den sonra elfâz-ı küfr, fetva literatüründe genişçe ele alınmıştır. Bu durumun gelişmiş bir örneği olarak Hasan b. Mansûr Kâdîhân'ın (ö. 592/1196) *Fetâvâ*'sını gösterebiliriz. Bu eserde, savaşa dair hükümlerin ele alındığı "siyer" bölümü içerisinde ve mürtedlere dair ahkâmın başında bu konudaki mesailin bir araya getirilerek işlendiğini görmekteyiz. "Müslümanı kâfir yapan ve yapmayan şeyler" başlığı altında ele alınan hususlar, sonraki elfâz-ı küfür literatüründe de karşımıza çıkacak olan örneklerdir. Bu bölümde Kâdîhân; Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî başta olmak üzere mezhebin imamlarından ve meşayıhtan bu konularda gelen rivayetlere yer vermekte, bazı tercihlerde bulunmaktadır. Görüşüne yer verdiği meşayih arasında, en sık ismi geçen kişi Ebu Bekr Muhammed b. el-Fadl'dır (ö. 381/991). Kâdîhân, küfür sözlerini inceledikten sonra, bu konuya dair daha genel kaidelerden de bahsetmektedir. Mesela, cahil bir kişi bu küfür kelimelerini söylerse ve bu sözü söylemekle kâfir olduğunu bilmezse ne olur? Sorusuna cevaben bu konuda ihtilaf olduğunu ve bazılarının bu kişinin cehaleti sebebiyle mazur görülerek kâfir sayılmayacağını söylediklerini belirtir. Şaka ile ve alaycı bir şekilde bu sözleri kullanmak ise küfre götürür. Hata ile söyleyen kişi ise, hiçbir âlime göre kâfir olmaz.¹⁴ Ayrıca bahsin sonunda küfür amelleri diyebileceğimiz, söz içermeyen ama hal ve hareket ile küfre düşmek sayılabilecek durumlara örnekler verilmiştir.¹⁵ Kâdîhân, elfâz-ı küfür

¹² Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâva'n-nevâzil*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2414), vr. 255a-256b.

¹³ Semerkandî, vr. 256a.

¹⁴ Fahrüddin Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1986, (*el-Fetâva'l-Hindiyye*'nin kenarında), c. III, s. 577.

¹⁵ Kâdîhân, c. III, s. 577-578.

bahsinin sonunda sadece Farsça elfâz-ı küfrün serdedildiği bir bölüm de ayırmış ve burada çok sayıda Farsça elfâz-ı küfrü irdelemiştir.¹⁶

Konuyu Kâdîhân'dan sonra genişçe ele alan bir başka fakihin *el-Muhîtü'l-Burhânî* adlı eserinde Burhânüddin Mahmud b. Ahmed el-Buhârî (ö. 616/1219) olduğunu görmekteyiz.¹⁷ Burada şunu vurgulamalıyız: *el-Muhîtü'l-Burhânî*, *Zâhirü'r-rivâye*'deki meselelerin yanı sıra *Nâdirü'r-rivâye* ve daha sonra meydana gelen olaylara ulemanın verdiği cevapları (nevâzil ve vâkıât) da ekleyerek oluşturulan bir eserdir.¹⁸ Bu eserde, Allahü Teâlâ, Hz. Peygamber ve diğer peygamberler, melekler, Kur'an, dinin emir ve yasakları ile ilgili küfrü mucip sözler, ayrıca ilim ve ilim erbabı ile alay ifade eden söz ve davranışlar sıralanmıştır. Kâdîhân'da da gördüğümüz gibi, küfür sözlerinin birçoğu Farsça olarak verilmiştir.

Elfâz-ı küfre dair meseleleri derlerken *el-Muhît*'in kaynakları ne olabilir? Bunları metin olarak topluca bir yerden mi almıştır? gibi sorulara verilecek cevap için Buhârî'nin sık sık kaynak göstermesi bize yardımcı olmaktadır. Elfâz-ı küfür bahsinde gösterdiği başlıca kaynaklar şunlardır: Semerkandî'nin *Nevâzil*'i, Nâtîfî'nin (ö. 446/1054) *el-Ecnâs*'ı ve *Vâkı'ât*'ı, Ebû Ali es-Semerkandî'nin (ö. 450/1058) *el-Câmi'ü'l-asğar*'ı, Hasîrî'nin (ö. 500/1107) *el-Hâvî fi'l-fetâvâ'sı*, es-Sadru's-Şehîd'in (ö. 536/1141) *el-Fetâvâ's-suğrâ'sı*, Keşşî'nin (ö. 550/1155'den sonra) *Mecmû'un-nevâzil*'i, *el-Müntekâ*.¹⁹ Bu kaynaklar, onun bu konuda hangi geleneğe beslendiğini de açıkça göstermektedir. Vâkıât edebiyatı içerisinde yer alan bu eserlerin yanı sıra, Buhârî'nin elfâz-ı küfür mesailini, mezhebin diğer kaynaklarından da istifade ederek derlediği anlaşılmaktadır. Bazı meselelerin kaynakları arasında zikredilen şu eserler bu konuda bir fikir verebilir: Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Asl*'ı ve *el-Câmi'üs-sağîr*'i, Hassâf'ın (ö. 261/875) *Edebü'l-kâdî'si*, Halvânî'nin (ö. 452/1060) *Şerhü Edebi'l-kâdî'si* ve Serahsî'nin (ö. 483/1090) *Şerhü's-Siyerü'l-kebîr*'i. Bu listeden şu anlaşılmaktadır: Elfâz-ı küfür konusu, Buhârî'ye kadar nevâzil/vâkıât türü eserlerde toplu bir şekilde ele alınarak bu hususta bir gelenek oluşmuştur. O da eserin bu bölümünde bu eserlerden genişçe istifade etmiştir. Ayrıca mezhebin temel metinlerinde ve diğer eserlerde dağınık halde bulunan ve elfâz-ı küfür kapsamında görünen meseleleri de derlemiştir. Kâdîhân'ın kitabının Buhârî'de zikredilmemesinden yola çıkarak, yakın zaman ve bölgelerde yaşamış olan bu iki âlimin buna rağmen birbirlerinden haberdar olmadıkları yorumunu yapabiliriz.

¹⁶ Kâdîhân, c. III, s. 578-580.

¹⁷ Burhânüddin Mahmud b. Ahmed el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, (nşr. Ahmed İzzu İnâye ed-Dımaşkî, Beyrût: Dâru İhyai't-türâsî'l-'Arabî, 2003), c. V, s. 550-582.

¹⁸ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), s. 62.

¹⁹ Bu son eserin müellifi belirtilmemiş olup, Hakîm eş-Şehîd el-Mervezî'nin (ö. 334/945) bu ismi taşıyan eseri olması ihtimal dâhilindedir.

Fetva literatüründe elfâz-ı küfür bahsinin en geniş şekilde ele alındığı örneklerden biri olarak Âlim b. Alâ'nın (ö. 786/1384) *el-Fetâva't-Tatarhâniyye'*sinden de kısaca söz edelim. Bu kitapta da, mürtedlere uygulanacak hükümlere dair bölümün girişinde, dünyevî ahkâma geçmeden önce, çeşitli fasıllar açılarak, *el-Muhîtü'l-Burhânî'*deki tertibe ve meselelere uygun şekilde küfür lafızları ele alınmıştır.²⁰ *Tatarhâniye*, *Muhît'*ten yaklaşık yüz elli yıl sonra kaleme alınan bir metin olması hasebiyle arada telif edilen başka kitaplardan da *Muhît'*te olmayan meselelerin alındığı ve böylece elfâz-ı küfür bahsinin hacminin iyice büyüdüğü görülür.²¹ Ayrıca, bölümün sonlarında bid'at ve ehvâ ehlinden hangilerinin hangi söz ve iddialarından dolayı tekfir edileceklerine dair de bilgiler verilmiştir.²² *Tatarhâniye'*de de meselelerin zikredilişinde Farsça lafızların korunduğu ve bu geleneğin sürdürüldüğü görülmektedir.

Konuyu sistemli bir şekilde işleyen bir diğer fetva müellifi Bezzâzî'dir (ö. 827/1424). O, *Fetâvâ'*sında kitâbü's-siyer içinde mürted bahsinin devamı olarak, kişinin İslâm'ına veya küfrüne delalet eden lafızları, bunların kasıtlı olması veya hatalı olması durumlarına göre değerlendirmektedir.²³ Müellif, ardından, bu konuyla ilişkili gördüğü için bid'at ehlinden kimlerin tekfiri gerektiği meselesini ele almaktadır. Burada, Mu'tezile, Keysâniyye, Yezidiyye vb. çeşitli fırkaların hangi görüşleri ve sözleri sebebiyle tekfir edileceğine dair hükümleri belirtmekte, bunlardan te'vile ihtimali olanları açıklamaktadır.²⁴

Bu iki fasıldan sonra Bezzâzî, asıl konu olan elfâz-ı küfre gelmektedir. Elfâz-ı küfrü alt başlıklara ayırarak işleyen Bezzâzî, konuyu "nev" adını verdiği on bir bölümde ve bunlara ek olarak müteferrik meseleler şeklinde ele almaktadır. Birinci bölüm mukaddimedir. Mukaddimede Yaratıcı'nın sıfatlarını öğretmenin ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebinin özelliklerini anlatmanın en önemli işlerden olduğunu vurgulayan müellif, bu vazifenin nasıl ifa edileceğine dair bazı öğütler vermekte, ayrıca bazı genel ilkelerden söz etmektedir. Müslümanın şirke ve küfre düşmekten kendisini korumak için okuması uygun olan bir duayı²⁵ aktaran müellif, küfür sözlerinin teviline dair şu ilkeye vurgu yapmaktadır: "Eğer bir meselede birden çok

²⁰ Âlim b. el-Alâ, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*, (nşr. Seccâd Hüseyin, Karaçi: İdaretü'l-Kur'an ve'l-ulumü'l-İslâmiyye, 1416 (hicrî)), c. V, s. 458-549.

²¹ *el-Muhîtü'l-Burhânî*, *Tatarhâniyye'*nin temel kaynağı olup, müellif *Muhît'*ten yaptığı alıntılar "mim" remziyle göstermiştir, bkz. Ferhat Koca, "el-Fetâva't-Tatarhâniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995) c. XII, s. 446-447.

²² Âlim b. el-Alâ, c. V, s. 537-546.

²³ Hâfîzüddin Muhammed b. Muhammed el-Bezzâzî, *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1986 (*el-Fetâva'l-Hindiyye'*nin kenarında), c. III, s. 315-318.

²⁴ Bezzâzî, c. III, s. 318-320.

²⁵ Dua şu şekildedir: اللهم إني أعوذ بك من أن أشرك بك شيئاً وأنا أعلم، وأستغفرك مما لا أعلم، إنك أنت علام الغيوب. Şöyle tercüme edebiliriz: "Allahım, bile bile sana bir şeyi şirk koşmaktan sana sığınırım, bilmediğim şeylerden dolayı da senin bağışlamamı dilerim, sen gaybı en iyi bilensin", Bezzâzî, c. III, s. 320.

vecih varsa (yorum imkânı) ve bunlardan birisi bile küfre mâni ise, âlimin küfre mâni bu veçhe meyletmesi ve bunu diğer vecihlere tercih etmesi gerekir, zira tercih sadece delillerin çokluğu ile yapılmaz, ancak, kişi bu sözün mücebi olan küfrü kastederek lafzı tasrih ile söylemişse burada artık tevil kâr etmez.”²⁶ Sonrasında ise, cehalet ve hata ile küfür kelimelerinin söylenmesinin hükümlerini irdeler. Mukaddimede Peygamberimize karşı kötü sözler söylemenin (*sebbü’r-Resûl*) hükmünü de inceleyen Bezzâzî, çeşitli görüşleri aktardıktan sonra, meselenin delillerinin İbn Teymiyye’nin (ö. 728/1328) *es-Sârimü’l-meslûl alâ şâtimi’r-Resûl* adlı kitabında ayrıntılı olarak ele alındığına işaret eder.²⁷ Bundan sonraki bölümlerde, sırasıyla, Yüce Allah, peygamberler ve iman/İslam’la ilgili sözler, küfrü ikrar, özellikle dış görünüş ve kılık-kıyafet açısından kâfirlere benzeme, fâsıkların sözleri, ilimle alay etme, Kur’an, zikir ve namazla ilgili sözler, hastalık ve ölümlerle ilgili sözler ve hata olan hallerden bahsedilmiştir. Son olarak müellif, belli bir başlık altına girmeyen müteferrik meseleleri ele almıştır.²⁸

Bezzâzî, elfâz-ı küfür bahsinin sonunda, küfre düşürecek sözler söyleme meselesinin ciddiyetini sarsan bir tavra işaret eder. Onun ifadesiyle, “geçmiş olmayan (*men lâ selefe leh*) birinin şöyle dediği aktarılır: Fetvalarda şu sözle kâfir olur, bu sözle dinden çıkmış olur şeklinde söylenen sözler korkutma ve sakındırma içindir (*tahvîf ve tehvîl*), yoksa gerçekten küfür değildir”. Bu sözün batıl olduğunu açıkça belirten Bezzâzî, Allah’ın ilim emanetini taşıyan âlimlerin helal-haram, küfür-iman gibi konularda oyun oynar gibi konuşmasının mümkün olmadığını, bilakis Kur’an nassından anlaşılan, Peygamberimizden gelen, mezhep imamının içtihadıyla elde edilen ahkâmın beyan edildiğini, kendi yazdıklarının da meşayihün tercih ettiği görüşler olduğunu vurgulamıştır.²⁹

1075-1083 (1664-1672) yılları arasında Hindistan’da bir heyet tarafından derlenen *el-Fetâva’l-Hindîyye*’de bu konu, yine mürted bahsinin devamı olarak işlenmiştir.³⁰ Bu eserde konunun başlığı “mûcibâtü’l-küfr (küfrü gerektiren şeyler) şeklindedir. Eserde herhangi bir giriş bilgisi verilmeden doğrudan meselelere geçilmiş, daha önceki fetva kitaplarında görülen alt başlıklar, birkaç küçük değişiklik dışında korunmuştur. Bu konu bağlamında *el-Fetâva’l-Hindîyye*’nin önemli bir yanı da, elfâz-ı küfür arasında yine sıkça zikredilen Farsça ifadelerin tercümelerinin metnin altında verilmiş olmasıdır. Bu özelliği ile eser, Farsça bilmeyenler için rehber niteliği taşımaktadır. Burada, Farsça ifadelerin metin içinde aynen korunup altta tercümelerinin verilmesi yerine, bunların Arapçalarının metne doğrudan niçin konulmadığı sorusu akla gelebilir. Tahminimiz, Ebü’l-Leys es-

²⁶ Bezzâzî, c. III, s. 320-321.

²⁷ Bezzâzî, c. III, s. 321-322.

²⁸ Bezzâzî, c. III, s. 323-350.

²⁹ Bezzâzî, c. III, s. 350.

³⁰ *el-Fetâva’l-Hindîyye*, (Beyrût: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-‘Arabî, 1986), c. II, s. 257-283.

Semerkindî'nin *Nevâzil*'i gibi erken tarihli (hicrî IV. asır) bir fıkıh kitabında dahi rastladığımız Farsça ifadelerin (özellikle elfâz-ı küfr bahsinde), rivayetleri olduğu gibi muhafaza etme geleneğinin bir gereği olarak aynen aktarılmaya devam etmiş olacaktır. Ayrıca, Maverâünnehir ve daha genel olarak Orta Asya fıkıh âlimlerinde olduğu gibi Hindistan ulemasında da, Farsça dil ve kültürünün etkileri görülmektedir. Dolayısıyla, Kâdihân örneğinde olduğu gibi sadece elfâz-ı küfr bahsinde değil, diğer konularda da Farsça ifadelerin Arapça yazılmış fıkıh kitaplarında yer alması yadırganacak bir durum teşkil etmemektedir. Nitekim bu durum Osmanlı ulemasının fıkıh alanında telif ettikleri eserlerde de görülmektedir.

el-Fetâva'l-Hindiyye'nin elfâz-ı küfür bahsinin bir başka yönü, meselelerin güncelliğidir. Yani, daha soyut ve ilke değeri taşıyan meseleler ve önceki kitaplarda geçen misallerin yanı sıra, kitabın telif edildiği dönemi yansıtan bazı anlatımlar da bulunmaktadır. Mesela, yaratma sözcüğünün kullanılmasının küfre düşmeye sebep olup olmayacağına dair bir meselede şu yaşanmış olay zikredilir:

“Zamanımızda bu türden bir hadise meydana gelmiştir. Şöyle ki, bir köylü, bu ağacı yarattım (*halaktu*) demiş, müftilerin cevapları bu sözle o kimsenin kâfir olmayacağına ittifak etmiştir, zira bu makamda yaratma sözüyle genelde ağaç dikme kastedilir, ancak gerçekten yaratmayı kastetmişse kâfir olur”³¹

Fetva literatüründe elfâz-ı küfür konusunun gelişmesini ele aldığımız bu bölümde, mezhebin muteber saydığı bazı kitapları incelemeye çalıştık. Muteber olan fetva kitapları elbette ki bu eserlerden ibaret değildir. Özellikle bugün dahi birçoğu yazma halde bulunan nevâzil/fetâvâ literatürünün kaynak değeri taşıyan birçok eseri elfâz-ı küfür açısından incelenebilir. Bilhassa, sorulara da genişçe yer veren Osmanlı dönemi fetva mecmuaları ise ayrı bir çalışma alanı teşkil edebilecek genişlikte olup bu açıdan müstakil incelemeleri hak etmektedir.³² Fetva mecmualarında elfâz-ı küfür bahsinde ele alınan meselelerin dikkatle incelenmesi ile o toplumun din anlayışı, batıl inançlar ve sosyal hayatın diğer yönleri gibi konulara ışık tutacak bolca malzeme içerdiği görülmektedir.

³¹ *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 280. Bir başka misalde ise, dönemin batıl inanç ve uygulamaları ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmektedir: “Günümüzde oldukça yaygın olan ve özellikle birçok Müslüman kadının da bırakmadığı bazı uygulamalar vardır. Çocukları çiçek çıkardığında bu çiçeğin adına taştan bir suret yapar, ona tapar, ondan çocukları için şifa ister, bu taşın çocukları iyileştireceğine inanırlar. İşte bu kadınlar bu fiil ve inançları sebebiyle kâfir olurlar. Kocaları da buna rıza gösterdikleri için kâfir olurlar...” , *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 282.

³² İki büyük Osmanlı şeyhülislamının fetvalarını inceleyen şu iki çalışmada elfâz-ı küfür konusu için bkz. Ahmet İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanuni Devri'nde Osmanlı'da Hukuki Hayat*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2011), s. 197-212; Pehlül Düzenli, *Şehülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2012), s. 145-150.

2.2. Muhtasar Metinler, Şerh ve Haşiyelerde Elfâz-ı Küfür

Küfür lafızlarının neler olduğu ve bir Müslümanın hangi sözleri söyler ve hangi fiilleri işlerse artık İslam dairesinden çıkmış sayılacağına dair Hanefî mezhebinin ilk dönem temel fûrû' metinlerinde herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Mesela, Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Asl* adlı kitabında mürtedlere ilişkin bahislerde³³ bu kişilerle ilgili temel hükümlere, ona, mallarına ve evlatlarına nasıl muamele edileceğine dair bilgilere yer verilir. Yani, konunun sadece amelî boyutu ve pratik neticelerinden bahsedilir. Yine Şeybânî'nin daha özel olarak siyer konularını işlediği *es-Siyerü'l-kebîr*'inde de mürtedle ilgili ahkâmdan bahsedilirken bu küfür konusuna temas edilmemektedir. Bu eseri genişçe şerh eden Serahsî (ö. 483/1090) de, eserinde müellifi takip etmiş, ayrıca elfâz-ı küfürden bahsetmemiştir.³⁴

Hanefî fıkının ilk dönem eserlerine baktığımızda Tahâvî (ö. 321/933) ve Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *Muhtasar*larında bu konuya yer vermediklerini görmekteyiz. Bu eserlerin hem muhtasar oluşları, hem de elfâz-ı küfrün doğrudan bir fikhî mesele olmayışı sebepleriyle bu durum gayet tabiidir.

Kâsânî (ö. 587/1191) de *Bedâi'u's-sanâi'* adlı eserinde, elfâz-ı küfür meselesine girmemekle beraber, mürtedde dair hükümlerin başında riddetin rüknü ve şartlarından bahsetmiş, dolayısıyla küfrün nasıl gerçekleşeceği meselesine bir tanım getirmiştir. Ona göre, riddetin rüknü imanun varlığından sonra lisanda küfür kelimesini icra etmektir. Zira riddet imandan dönmek demektir ve imandan dönmeye de şer'î örfte riddet tesmiye olunur.³⁵ Sonuç olarak, Hanefî fıkının klasik döneminin en güçlü üç şerhi (bunlar için mutavvel metin de demek mümkündür) olan *Mebûsût*, *Hidâye* ve *Bedâi'* de elfâz-ı küfr bahsi bulunmamaktadır.

Hidâye şerhi *Fethü'l-Kadîr*'in müellifi İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), elfâz-ı küfrün fetva kitaplarında ayrıntılı olarak işlenen bir bahis olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla o, kitabında bu konuya girmez. Sadece, mürted bahsine bir ek açarak, Peygamberimiz hakkında kötü söz söyleyen kişinin küfre düşeceğini belirtir ve bunun doğuracağı neticeleri ele alır. Burada, ayrıca, zındık, münafık ve büyücünün mürted hükmünde olup olmadığını ilgili rivayetler ışığında tartışmıştır.³⁶ İbnü'l-Hümâm'ın değindiği diğer bir konu, bid'at ehlinin tekfir edilmesidir. Ehl-i hadisten bazılarının Hâricîlerin küfrüne hüküm verdiklerini ve dayandıkları bazı rivayetleri zikreden

³³ Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl*, (nşr. Muhammed Boynukalın, Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2012), c. VII, s. 492-512.

³⁴ Şemsüleimme es-Serahsî, *Şerhü's-Siyerü'l-kebîr*, (nşr. Selahaddin Münecid ve Abdülaziz Ahmed, Kâhire, 1971), c. V, s. 1912 vd.

³⁵ Ebûbekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), c. IX, s. 525-526.

³⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1986), c. V, s. 332-333.

müellif, farklı grupların (*mezâhib*) birbirlerine küfür isnat eden pek çok sözlerinin olduğu gerçeğini de dile getirir. Ancak, fıkıh âlimlerinde böyle sözlere rastlanmadığını, dolayısıyla fukaha dışındakilerin tekfire dair sözlerine itibar edilmemesi gerektiğini de ilave eder.³⁷

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Kenzü'd-dekâik*'ine yazdığı şerhte İbn Nüceym (ö. 970/1563), elfâz-ı küfür bahsine genişçe yer verir. Bu şekilde o, bizim incelediğimiz kadarıyla, bir fûrû' kitabında elfâz-ı küfrü müstakil bir bahis olarak ele alan ilk Hanefî fakihidir. O, mürtedlere dair hükümlerin şerhine başlarken riddetin tarifi, rüknü ve şartlarından bahsetmiş, bilahare iman ve küfrün tanımlarını vermiştir. Burada İbn Nüceym, İbnü'l-Hümâm'ın akaidle ilgili eseri *el-Müsâyer*'e atıfta bulunarak Hanefî mezhebi âlimlerinin elfâz-ı küfür konusunda takip ettikleri temel bir ilkeye işaret etmektedir: "Hanefîler, itibar ettikleri (Allah'a ve dinine) tazim esasına aykırı düşen hafife alma (istihfaf) ve çirkin görme (istikbah) anlamına gelecek şekilde bir kişiden sudûr eden pek çok söz ve fiil sebebiyle tekfir hükmü vermişlerdir." Yine İbnü'l-Hümâm'ın yukarıda da değindiğimiz elfâz-ı küfrün fetva eserlerinde yer alan bir konu olduğu sözünü de aktaran müellif, ayrıca, *Bezzâziyye*'deki; elfâz-ı küfür bahislerinin maksadının korkutma olduğu, yoksa aslında küfrü kastetmediklerini iddia eden kişiye verdiği cevabı da zikretmekte, fetva kitaplarında zikredilen elfâz-ı küfrün İslâm'dan çıkmayı gerçekten mucip olduğunu, bu konuda sarahat bulunduğunu vurgulamaktadır.³⁸ Bu temel esaslardan sonra, diğer kitaplardaki mesaili o da zikreder. Allah, peygamberler, sahabe, Kur'ân, ibadetler, din adamları ve benzeri hususlardaki elfâz-ı küfrü sıralar, bazıları hakkındaki ihtilafları aktarır.³⁹

İbn Nüceym bu meseleleri tek tek aktardıktan sonra konuyu şöyle özetlemektedir:

"Velhasıl, kim küfür ifade eden sözleri alayla ve oyuncak ederek söylerse bütün (âlimler)e göre kâfir olur. Bu hususta, onun neye inandığına itibar edilmez. Kim de, hata ile veya ikrah altında söylerse yine hiçbir âlime göre kâfir olmaz. Kim bilerek ve kasıtlı söylerse herkese göre kâfir olur. Küfür olduğunu bilmeden ama kendi istek ve iradesiyle söyleyen kişi hakkında ise ihtilaf vardır. Anlaşılan şudur ki, bir Müslümanın sözünü güzel bir şeye hamletme imkânı varsa veyahut küfür olduğunda velev zayıf bir rivayet de olsa ihtilaf varsa onun küfrüne fetva verilmez. Buna dayanarak, zikredilen elfâz-ı küfrün çoğu ile küfre hüküm verilmez, ben de nefsimi bunlarla (elfâz-ı küfür) fetva vermeme hususunda ilzam ettim. Fetvalarda bahsedilen bid'at

³⁷ İbnü'l-Hümâm, c. V, s. 334.

³⁸ İbn Nüceym, c. V, s. 201-202.

³⁹ İbn Nüceym, c. V, s. 202-210.

ehlinin tekfiri meselesine gelince bu konuyu bilerek terk ettim, zira bunun yeri usûlü'd-dindir."⁴⁰

Osmanlı dönemi Hanefî mezhebi metinlerinden Halebî'nin (ö. 956/1549) *Mültekâ'sı* üzerine Şeyhîzâde'nin (ö. 1078/1667) yazdığı bir şerh olan *Mecma'u'l-enhur*, elfâz-ı küfür bahsine geniş yer veren bir diğer kitaptır. Muhtasar bir metin olan *Mültekâ*'da riddet bahsinin sonunda, *Bezzâziyye*'de de geçen şirk ve küfürden sığınma duasına yer verilir. Bu duanın şerhinde Şeyhîzâde, riddet bağlamında iman ve küfre dair meseleleri, *el-Bahrü'r-râik*, *Bezzâziyye* ve *Kâdihân*'dan nakillerle anlatır.⁴¹ Bundan sonra, metinde olmayan elfâz-ı küfür bahsini açar ve büyük oranda önceki eserlerden nakillerle konuyu alt başlıklara bölerek anlatır. Şeyhîzâde'nin burada en sık başvurduğu kaynağın *Bezzâziyye* olduğu açıkça görülmektedir. *Mecma*'da da, Farsça küfür lafızlarına yer verilmiştir.⁴²

Mültekâ'nın diğer bir şerhi olan *ed-Dürrü'l-müntekâ*'nın yazarı Haskefî (ö. 1088/1677) ise, irtidat bahsini sonlandırırken, iman ve küfürle ilgili pek çok meselenin ve insanı küfre düşüren söz ve davranışlara (*mükeffirât*) dair çeşitli hükümlerin bulunduğunu, ancak kendisinin kitabı ve bahsi uzatma endişesiyle bunları zikretmeyeceğini ifade eder. Sadece, *Vehbâniyye* adlı manzum fıkıh eserinden ve şerhinden⁴³ konuyla ilgili bazı beyitleri kitabına almakla iktifa eder.⁴⁴

2.3. Risalelerde Elfâz-ı Küfür

Metin, şerh, haşiye ve fetvalarda "cihâd" veya "siyer" kitapları içinde yer alan irtidat bahislerine bir ek olarak verilen küfür ifade eden söz ve hareketlerin neler olduğu konusunun belli bir dönemden sonra artık müstakil risaleler halinde de derlenmeye başladığı görülür. Bu şekilde risale yazma geleneğinin Hanefî fıkıh âlimleri arasında yaygın olduğu, özellikle Osmanlı dönemi âlimleri tarafından yazılan elfâz-ı küfür risalelerinin önemli bir yekûn tuttuğu söylenebilir.⁴⁵ Biz bu türe örnek olarak Muhammed b.

⁴⁰ İbn Nüceym, c. V, s. 210.

⁴¹ Şeyhîzâde, Abdurrahman, *Mecma'u'l-enhur*, (İstanbul, 1875), c. I, s. 626-628.

⁴² Şeyhîzâde, c. I, s. 629-637.

⁴³ Hanefî fakih Ebû Muhammed Emînüddin Abdülvehhâb b. Ahmed b. Vehbân'ın (ö. 768/1367) manzum fıkıh eseridir. *Manzûmetü İbn Vehbân* veya *el-Manzûmetü'l-Vehbâniyye* olarak da bilinir. Müellif ve eseri hakkında bilgi için bkz. Ahmet Özel, "İbn Vehbân" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999) c. XX, s. 442-443.

⁴⁴ Alâuddin el-Haskefî, *ed-Dürrü'l-müntekâ*, (İstanbul: Dârü't-tbâati'l-âmira, 1309), c. I, s. 698-700.

⁴⁵ Bu risalelerden bir kısmının listesi için bkz. Ahmet Saim Kılavuz, "Elfâz-ı Küfür", c. XI, s. 27. Nispeten daha yakın tarihli iki elfâz-ı küfür risalesi için bkz. Hilmi Karaağaç, "Tekfir ve Elfâz-ı Küfre Dair İki Risale", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı Ekim 8-10 2015* içinde, s. 459-466.

İsmail Bedrü'r-Reşîd el-Hanefî'nin (ö. 768) *Elfâzu'l-Küfr* adlı risalesini⁴⁶ inceleyeceğiz.

Müellif risaleyi telif sebebini açıklarken, birinci olarak genel bir bozulmadan bahsetmektedir:

"İnsanların kalpleri bozulunca, bedenleri de bozuldu, yalancılık, söz taşıma, dünyalık peşine düşme, dünyalık toplama, dini emirlere ve ahirette fayda erecek şeylere ehemmiyet vermeme başladı. İbadetlere verilen önem azaldı. Şeytan da insanların imanlarını hedef aldı ve dillerinde küfrü çağrıştıran, onlar farkında olmadan amellerini boşa çıkartacak sözleri akıtmaya başladı. İnsanlar gaflet içinde uyuyup duruyorlar..." Ardından, insanlar içinde ilimle işgal eden zümrenin de bu halde olduğunu ifade etmekte, bu durum karşısında duyduğu rahatsızlığın onu bu risaleyi derlemeye sevk ettiğini söylemektedir: "İlimle muttasıf, ilim yolunda olan, mahfillerde saygı gören, çeşitli makamlarla ikram olunan, ders ve ifta görevi ile vazifeli olan havâssın da, en cahil rezillerin ve sefil avamın dahi telaffuz etmesi uygun olmayan şeyleri söylediklerini duyardım. Bu sözlerin söyleyenin küfrünü gerektireceğini zanneder, fakat onları uyaramazdım, zira utanç yahut hamiyet sebebiyle onlarla tartışıp susturmaya da gücüm yetmezdi. Henüz fetvalar konusunda yazılmış geniş eserler de yanımda yoktu ve müçtehitlerin bu konulardaki kavil ve ihtilaflarından da genişçe haberdar değildim. Ta ki, Allah lütfetti, bu konularda yazılmış eserleri inceleme ve böylece hasımları susturma fırsatım oldu, ümmetin kabul gösterdiği kitaplardan bu sözleri derleme hususunda Allah'tan hayırlısını diledim. Ve bu eser ortaya çıktı..."⁴⁷

Bedrü'r-Reşîd bu risalesinde, elfâz-ı küfrü, şu kaynaklardaki meseleleri esas alarak derlemiştir: *el-Muhîtul-Burhânî, el-Kâmil fi'l-fetvâ, Hüllâsatü'l-fetâvâ, el-Fetâvâ'z-Zahîriyye, Cevâhirul-fıkh, Tetimmetü'l-fetâvâ, el-Hâvî, Şerhu't-Tahâvî, el-Fetâvâ's-suğrâ, Fevzü'n-necât, Mecma'u'l-fetâvâ, el-Mültekat, Bahru'l-keîâm*.⁴⁸ Bu kaynaklardan da açıkça anlaşıldığı gibi, özellikle fetva literatürü bu risalenin temel kaynağıdır.

Müellif risalesinin girişinde, bu risaleyi yazma niyetinin, her Müslümanın bu konuda bilgilenmesine vesile olmak ve böylece imanını ve amellerini muhafaza etmesine yardımcı olmak olduğunu vurgulamaktadır. Kitabı yazış usulü ile ilgili olarak da, delillere yer vermekten kaçındığını ifade etmektedir. Zira, bir sözün küfür ifade etmesi şu üç gerekçeden birinde toplanabilir: İstihza, istihfaf ve istihlâl (haramı helal sayma).⁴⁹

⁴⁶ Bedrü'r-Reşîd el-Hanefî, *Elfâzu'l-küfr*, (nşr. Ebu Muaz Ahmed Şehâte el-Hasenî, Kâhire: Dâru'l-Ulâ, 2011).

⁴⁷ Bedrü'r-Reşîd, s. 27-28

⁴⁸ Bedrü'r-Reşîd, s. 28-29.

⁴⁹ Bedrü'r-Reşîd, s. 29.

Müellif risalesine, tekfire dair prensipler ve imanın ne olduğuna dair fasıllar ile başlar, buralarda birkaç cümle ile bu konunun bazı genel kurallarına işaret eder. Bu çerçevede zikredilen ilkelere bir örnek verelim: Kim kendi iradesiyle diliyle küfür kelimesini söyler, kalbi de bu arada iman ile mutmain olursa kâfirdir, kalbindeki imanın ona faydası olmaz. Aklına, söylendiği takdirde küfrü mucip bir şey gelen kişi bunu söylemez ve bunu hoş da görmezse bu mahz-ı imandır.⁵⁰

Sonrasında ise, Kuran, namazın rükün ve şartları, ilim, ulema ile ilgili küfür ifade eden sözler, sarih ve kinaye yollu küfür lafızları verilmiştir. Reşîd'in risalesinin dikkat çeken tarafı, önceki literatürde çok sık rastlanan Farsça örneklere hemen hiç yer vermemiş olması (sadece bir yerde görebildik), veya bunları Arapça olarak ifade etmesidir.

Bedrü'r-Reşîd'in bu risalesini şerh eden Ali el-Kâri (ö. 1014/1605), kaynaklardan doğrudan yaptığı alıntılarla risaleyi zenginleştirmiş, ayrıca konuyla ilgili ayet ve hadislerle de yer vermiştir.⁵¹ Ali el-Kâri'nin bu risaleyi büyük oranda, *el-Fıkhü'l-ekber'*e yazdığı şerhe derç ettiğini de belirtmek gerekir.⁵²

Osmanlı döneminde kaleme alınan elfâz-ı küfür risalelerinde Bedrü'r-Reşîd'in metodu izlenmiştir. Toplumda görülen tesahül ve cehalet kaynaklı küfür lafızlarının yaygınlaşması âlimleri elfâz-ı küfür risaleleri kaleme almaya yöneltmiştir. Bu risalelerde küfrün çeşitleri ve tehlikesinden sonra Allah'a, peygamberlere, Kur'an ve ibadetlere, ilim ve âlimlere, İslam'ın şiarlarına yönelik küfür lafızları derlenmiştir. Belli başlı Hanefî fetva eserleri başvuru temel kaynaklardır.⁵³

Sonuç

İnanma ve inanmama, bir düşünce ve kabul meselesi olduğu için, insanların bu husustaki durumu ancak bazı dış emarelerle anlaşılabilir. Bu emarelerin başında da insanın kendisini ifade etme aracı olan dili ve sözleri gelmektedir. Bir insanın, özellikle bir müminin ağzından çıkan sözlerinin iman ve küfür açısından ne ifade ettiğine hem Allah ile olan ilişkisi hem de diğer müminler ile olan ilişkisi açısından dikkat etmesi gerekir. Konuya bu hassasiyetle yaklaşan âlimler, hangi sözlerin ve bazen de hangi davranışların, Müslüman olan bir kişinin inancını sorgulamayı gerektireceği

⁵⁰ Bedrü'r-Reşîd, s. 31.

⁵¹ Ali el-Kâri, *Şerhu Elfâzi'l-küfr* (nşr. Ebu Muaz Ahmed Şehâte el-Hasenî, Kâhire: Dâru'l-'Ulâ, 2011).

⁵² Ali el-Kâri, *Minehu'r-ravdi'l-ezher fi şerhi'l-Fıkhü'l-ekber*, (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1998), s. 452-525.

⁵³ Mehmet Emin b. Hasan el-Ofî, *Nasâyıh-ı Makbûle ve Elfâz-ı Küfür Beyanında İman Risalesi*, (İstanbul, 1308); Ahmed Ziyaüddin Gümüştanevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (çev. Abdülkadir Kabakçı-Fuad Günel, İstanbul: Bedir Yayınları, 1996), s.115-116.

ve küfre düştüğünü göstereceğini inceleme gereği duymuşlar, bu konudaki meseleleri derleyerek hükümleri ortaya koymuşlardır.

Fıkıh kitaplarının konuya ilgisi ise, daha ziyade bir Müslümanın dinden dönmesi halinde ona nasıl davranılacağını belirleme, bu kişinin hukuki durumunu tespit etme gereğinden hareketle ortaya çıkmıştır. Fıkıhın başka konularıyla ilgili olarak da küfrü gerektiren söz ve davranışlara dair hükümler serdedilmişse de belli bir dönemden sonra, elfâz-ı küfür konusunun mürtedde dair ahkâmın arkasından işlenmesi geleneği oturmuştur. Daha ziyade nevâzil/fetâvâ kitaplarında müstakil başlık açılarak işlenen bu konu, kimi zaman fûru metinlerinin şerhlerinde de incelenmektedir. Hanefî fıkıh âlimlerinin elfâz-ı küfrü müstakil risaleler halinde de derledikleri görülmektedir.

Elfâz-ı küfür konusunun fıkıh kitaplarında ele alınış tarzına bakarak, belli bir mezhebin ve fırkanın İslam dairesi dışına çıktığına yönelik kitlesel tekfiri ifade eden hükümlerden çok, bireysel olarak mükelleflerin dinle alay, dinî hüküm ve değerleri tahkir, helali haram sayma gibi tavırlarının tehlikeli sonuçlarına işaret eden hükümleri ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca, bu bahisleri incelerken fakihin/müftinin genel tavrı, müminin küfre düştüğüne gerekçe bulma değil, imanını koruduğuna dair yorum yapma gayreti olarak tezahür etmektedir.

Hanefî fıkıh kitaplarında elfâz-ı küfre dair meselelerin ele alınışında dikkat çekici bir diğer özellik, birçok meselede bilhassa küfür ifadelerinin Farsça olarak ifade edilmiş olması, bu sözlerin cevap, yorum ve hüküm kısmında ise metnin dili olan Arapça ile açıklama yapılmasıdır. Bu durumu Semerkandi'nin Nevazil'inden itibaren bütün literatürde az ya da çok müşahade etmek mümkündür. Özellikle Maverâünnehir ve Horasan bölgesinde Farsça dil ve kültürünün baskın oluşu ile bu hususu izah etmek kısmen mümkün ise de konunun ayrıca incelenmeye değer olduğuna da burada işaret etmeliyiz.

Elfâz-ı küfür konusunun Hanefî fıkıh kitaplarında yer alışına dair genel bir inceleme yapma düşüncesi ile kaleme aldığımız bu makaleyi sonlandırırken; literatürün öne çıkan bazı kitaplarını değerlendirmeye çalıştığımızı, elfâz-ı küfür mesailinin tek tek incelenmesinin ise ayrı bir konu teşkil ettiğini belirtmek gerekir.

Kaynakça

- Ali el-Kâri, *Minehu'r-ravdi'l-ezher fi şerhi'l-Fıkhi'l-ekber*, Beyrût: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1998.
- Ali el-Kâri, *Şerhu Elfâzi'l-küfr* nşr. Ebu Muaz Ahmed Şehâte el-Hasenî, Kâhire: Dâru'l-'Ulâ, 2011.
- Âlim b. el-Alâ, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*, nşr. Seccâd Hüseyin, Karaçi: İdaretü'l-Kur'an ve'l-ulumî'l-İslâmiyye, 1416 (hicrî).
- Bedir, Murteza, *Buhara Hukuk Okulu*, İstanbul: İsam Yayınları, 2014.
- Bedrü'r-Reşîd el-Hanefî, *Elfâzü'l-Küfr*, nşr. Ebu Muaz Ahmed Şehâte el-Hasenî, Kâhire: Dâru'l-'Ulâ, 2011.
- Bezzâzî, Hâfizüddin Muhammed b. Muhammed, *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*, Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1986 (*el-Fetâva'l-Hindiyeye'nin kenarında*).
- Buhârî, Burhânüddin Mahmud b. Ahmed, *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, nşr. Ahmed İzzu İnâye ed-Dımaşkı, Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 2003.
- el-Fetâva'l-Hindiyeye*, Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1986.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid, *Faysalü't-tefrika beyne'l-İslâm ve'z-zendeka*, nşr: Mahmûd Bîcû, y.y., 1993.
- Gümüştanevî, Ahmed Ziyaüddin, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Abdülkadir Kabakçı-Fuad Günel, İstanbul: Bedir Yayınları, 1996.
- Haskefî, Alâuddin, *ed-Dürrü'l-müntekâ*, İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmira, 1309.
- İbn Nüceym, Zeynüddin, *el-Bahrü'r-râik*, Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1997.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdülvahid, *Fethü'l-Kadîr*, Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1986.
- Kâdîhân, Fahreddin Hasan b. Mansur, *Fetâvâ Kâdîhân*, Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1986, (*el-Fetâva'l-Hindiyeye'nin kenarında*).
- Karaağaç, Hilmi, "Ehl-i Sünnet'e Göre Tekfir Problematigi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40, (2013): 163-186.
- Karaağaç, Hilmi, "Tekfir ve Elfâz-ı Küfre Dair İki Risale", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı Ekim 8-10 2015*, s. 459-466.
- Kâsânî, Ebûbekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-sanâi'*, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1997.

- Kılavuz, Ahmet Saim, "Elfâz-ı Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, c. XI, s. 26-27.
- Koca, Ferhat, "el-Fetâva't-Tatarhâniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, c. XII, s. 446-447.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Ravzatü't-tâlibîn*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz, Beyrût: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1992.
- Ofî, Mehmet Emin b. Hasan, *Nasâyih-ı Makbûle ve Elfâz-ı Küfür Beyanında İman Risalesi*, İstanbul, 1308.
- Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Özel, Ahmet, "Hanefî Mezhebi-Literatür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, c. XVI, s. 21-27.
- Özel, Ahmet, "İbn Vehbân" mad., *DİA Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, c. XX, s. 442-443.
- Sâbûnî, Nûreddîn, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn*, nşr. Bekir Topaloğlu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys, *Fetâva'n-nevâzil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2414.
- Serahsî, Şemsüleimme, *Şerhü's-Siyerü'l-kebîr*, nşr. Selahaddin Münecid ve Abdülaziz Ahmed, Kâhire, 1971.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen, *el-Asl*, nşr. Muhammed Boynukalın, Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Şeyhîzâde, Abdurrahman, *Mecma'u'l-enhur*, İstanbul, 1875.
- Teftâzânî, Sa' düddîn, *Şerhu'l-Akâid*, nşr. Muhammed Adnan Derviş, y.y., ts.

EK:

Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin *Fetâva'n-nevâzil* adlı eserinin elfâz-ı küfür meselelerini ihtiva eden bölümü ve tercümesi:⁵⁴

مسائل ألفاظ الكفر

1- سنل أبو القاسم رحمه الله عن رجل طالب رجلاً بحق فانتهى كلامه إلى أن قال بالفارسية: "اكرؤى خدای جهان است بستانم ازوی"، قال هذا اجترأ منه على الله تعالى ودعوى منه أنه يغلب ربه تعالى الله عن ذلك علواً كبيراً وصار بذلك مرتدّاً، فإن تاب وإلا ضرب عنقه. قيل له فإن قال "اكرؤى بيغامبر است" قال هذا أيسر لأن النبي ﷺ قد كان يُغلب ويُقتضى منه.

2- وسئل أبو القاسم رحمه الله عن رجل بينه وبين رجل خصومة فقال له رجل: "حكم خدای جنان است" فقال: "من حكم خدای جه دانم" قال هذا استخفاف بأمر الله والاستخفاف بأمر الله كفر.

3- وسئل سفيان بن سختان عن زعم أن المعوذتين ليستا من القرآن قال لا يكفر لأنه يتأول بحديث ابن مسعود وأبي بن كعب رضي الله عنهما.

4- قال إبراهيم بن رستم من زعم أن إتيان الحائض حلال فقد كفر.

5- وسئل بعضهم عن نصراني أسلم فمات أبوه بعد ذلك فقال لبيتي لم أسلم إلى هذا الوقت حتى يرث منه يصير مرتدّاً.

6- وسئل عن نصراني قال لرجل اعرض علي الإسلام حتى أسلم عندك فقال له الرجل حتى نذهب إلى فلان العالم حتى يعرض عليك الإسلام حتى تُسلم عنده قال يكفر هذا الرجل لأنه رضي بكفره في بعض الأوقات ومن رضي بالكفر ساعة فإنه يكفر قال الفقيه رحمه الله وسألت الفقيه أبا جعفر رحمه الله عن هذا، فقال لا يكفر.

7- وروي عن أبي يوسف رحمه الله أنه قال كان رسول الله صلى الله عليه يحب القرع فقال رجل عنده لكني لا أحبه فقال هاتوا بالنطع والسيف فقال الرجل أستغفر الله فتركه.

8- وسئل أبو بكر رحمه الله عن رجل عاب النبي عليه السلام في شيء قال يكفر لأنه استخفاف بالنبي صلى الله عليه فكأنه استخف من ربه وقال محمد بن سلمة رحمه الله بلغني عن ابن الرماح رحمه الله أنه قال من قال لشعر النبي شعير فقد كفر.

9- وسئل غسان رحمه الله عن رجل تمنى أن لا يكون حرّم الله الخمر قال لا يكفر لأن الخمر قد كانت حلالاً من قبل، ألا ترى أنه لو تمنى أن لا يكون فرض الله شهر رمضان لما شق عليه من الصوم لا يكفر قال ولو تمنى أن لو لم يحرم الله الزنا أو الظلم أو قتل النفس بغير حق كفر لأن إطلاق هذه الأشياء خروج من الحكمة وجهل منه. قيل فلو تمنى أن يكون

⁵⁴ Bu bölüm, eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2414'teki nüshasına dayanılarak yazılmıştır. Bazı kelimelerin okunmasında aynı kütüphanede bulunan diğer iki nüshadan (Damad İbrahim Paşa, nr. 725 (01) ve Atıf Efendi, nr.1181) da istifade edilmiştir. Bu bir tahkik çalışması olmayıp, makalede anlatılan konu hakkında örnek bir metin olması için sunulmuştur. Dolayısıyla bu metnin yazımında tahkik kurallarına riayet edilmemiştir.

نبي من الأنبياء لا يكون نبياً قال هو على وجهين إن أراد به أنه لو لم يبعث نبياً لم يكن خارجاً من الحكمة والعدل فإنه لا يكفر وإن أراد به استخفافاً بذلك النبي أو عداوته فقد كفر.

10- وسئل أبو بكر رحمه الله عن رجل قال لرجل ينبغي لك أن تسجد الله سجدة وسجدة لي هل يكفر قال لا، لأن مراد الناس في هذا الشكر والمنة لا الحقيقة.

11- وسئل أبو نصر رحمه الله عن رجل قال إن كان الله يعلم إن عملت كذا فالله غير عالم وقد كان عمل ذلك العمل قال هو كافر لأنه وصف ربه بالجهل. قال الفقيه رحمه الله هذا إذا كان هذا القول باختيار منه وأما إذا حلف على ذلك فقال هذا القول لأمر خافه فهو عاص ولا يكفر.

12- وسئل أبو القاسم عن رجلين تشاجرا فقال أحدهما: "الله حاكم بيني وبينك" قال الآخر بالفارسية: "خدای حاکمی رانشاید" قال هو مرتد لأن المسلمين علموا أن الله يحكم بين عباده شريفهم وحقيرهم ودينهم بالحق المبين.

13- وسئل أبو بكر رحمه الله عن رجل قال لآخر في خصومة وقعت بينهما قال بالفارسية: "هر روز از کلجون بوده بکنم" قال إن أراد بهذا الكلام أنني أخلق وأصور مثل لحم ودم فإنه يكفر وإن أراد بيان ضعفه لا يكفر.

14- وسئل أبو بكر رحمه الله عن رجل قال لرجل أعطني حقي وإلا أخذتك يوم القيامة فقال له الآخر بالفارسية: "تو مراکجايايي اندران اينوهي" هل يكفر قال لا، لأنه يقول إنك لا تجدني ولكن الله يجديني.

15- وسئل عن رجل قال بالفارسية: "اگر فلان بیغامبر بودی من بودی نکرویدی" قال إنه لو أراد به إنه لو كان هو رسول الله لم يؤمن به يكفر. قيل لم يكفر وهو محال؟ قال ألا ترى أنه لو قال لو أمرني بأمر لا أفعل أو قال لا أومن به أليس يكفر؟ ألا ترى أنه لو قال لو أمرني الله تعالى بعشر صلوات وأني لا أفعل أليس يكفر أو قال إن كانت القبلة من هذه الناحية لم أصل فكذلك هذا.

16- وسئل عن رجل اشترى شيئاً فجرى بينهما كلام قال الرجل بالفارسية: "کبرکی به آزين کار" قال صار الرجل كافراً وحرمت عليه امرأته لأنه ليس عمل من الأعمال أشر من الكفر قال الفقيه أبو الليث إن أراد به تقبيح ذلك الفعل وهذا الفعل شر من الكفر لا يكفر.

17- وسئل بعضهم عن رجل قال لا إله إلا الله فقلت لا إله إلا الله فلم يتكلم به قال لا يكفر لأنه معتقد على الإيمان.

18- وسئل أبو القاسم رحمه الله عن رجلين تشاجرا فقال أحدهما لصاحبه: "يا ابن الزانية وهرج خدا يرا جنين نامست" وكان اسم الرجل محمد هل يكفر هذا الشاتم قال لا يقع أوهام الناس على النبي عليه السلام ولا يكفر ما لم ينوه ويحمل كلام المسلمين على أحسنه وأجمله.

19- وسئل أبو القاسم عن رجل مر على مؤذن وهو يؤذن فقال له كذبت قال يكفر.

20- وسئل أبو القاسم تشاجر مع امرأته فقال هر زمان کافر شوم قال يكفر.

21- وسئل أيضاً عن رجل قال إن كان غداً كذا وإلا أكفر قال يكفر من ساعته.

22- وسئل أبو بكر عن رجل قيل له ألا تخشى الله قال لا في حال الغضب قال صار كافراً بالله العلي العظيم وبانت امرأته منه فينبغي أن يتوب ويرجع إلى الإسلام ويكون أبدأ نادماً باكياً على ما قال لعل الله أن يعفو عنه.

23- وسئل عن رجل قال يحتاج إلى كثرة المال فالحلال والحرام سواء قال كل من استخف بمحارم الله تعالى يخاف عليه ولكن لا يحكم بكفره.

24- وسئل أبو نصر عن رجل قال لامرأته إن لم تكوني أحب إلي من الله تعالى فأنت طالق فسئل عن ذلك فقال امرأتي أحب إلي من الله تعالى هل يصدق بهذا ويدعى عليه الكفر قال ليس بمسلم عندي من كان عنده شيء من خلق أحب إليه من الله تعالى ويستتاب عن ما قال ويجدد نكاحه إن تاب.

25- وسئل أبو القاسم رحمه الله عن رجل علم امرأته الارتداد قال يصير الرجل مرتدّاً قال الفقيه أبو الليث إذا علمها وأمرها بالارتداد لأنه رضي لها بالكفر ومن يرضى بالكفر فهو كافر.

26- وسئل أبو بكر عن رجل قيل له "جراکرد حلال نكردي" قال: "تا حرام يا بم كرد جراکردم" هل يكفر قال لا يكفر وهو عاص قيل له لم لا يكون استخفافه بالمعاصي كاستخفافه بالله تعالى قال لا يعتبر مثل هذا وهذا أقل مرتبة قال ألا ترى أنني ربما أستخف بهؤلاء يعني المستفتين وهم عباد الله فلا يكون بمنزلة الاستخفاف بالله تعالى.

27- وروى أبو نصر عن أبي عبد الله الثلجي قال رفع الخبر إلى مأمون أن قاضياً سئل عن رجل قتل حايكا فقال عليه إجانة من البيت وقال من قتل حايكا فجزاؤه إجانة من البيت قال مأمون علي به فلما أقيم بين يديه قال قولوا مالذي بلغني عنكم قال يا أمير المؤمنين قد مزحت ولم أقل جداً قال أنهزأ بأحكام الله تعالى ثم أمر فضرب بالسياط حتى مات تحت السوط. قال الفقيه يكفيه أن يضربه تسعة وسبعين سوطاً للتعزير.

ELFÂZ-I KÜFÜR MESELELERİ

1. Ebu'l-Kâsım'a, hakkını isteyen ve hak talebi esnasında sözü Farsça "Eğer âlemin Tanrısı bile olsa hakkımı ondan alırım" demeye vardırıran bir kişinin durumu soruldu. Bu, Yüce Allah'a karşı cüretkârlıktır ve Allah'ı yeneceğini iddia etmektir ki Allah bundan münezzehtir, dolayısıyla bu sözle dinden çıkmış olur. Tövbe ederse ne âlâ, yoksa boynu vurulur, demiştir. Ona, eğer "Peygamber olsa da (ondan hakkımı alırım)" dese ne olur, diye soruldu. Bu daha hafiftir, çünkü Hz. Peygamber (a.s.) mağlup olabilir ve kendisinden davacı olunup hak alınabilirdi, demiştir.

2. Ebu'l-Kâsım'a, aralarında husumet olan iki kişiden birinin diğerine, "(Bu konuda) Allah'ın hükmü nedir?" demesi üzerine diğerinin "Ben Allah'ın hükmünü ne bileyim" demesi halinde bu ikinci ifadeyi kullanan kişi hakkında sorulmuş, o da, bu Allah'ın emrini hafife almaktır, Allah'ın emrini hafife almak ise küfürdür, demiştir.

3. Süfyan b. Sehtan'a (?), Muavvizeteyn'in (Felak ve Nas sureleri) Kur'an'dan olmadığını iddia eden kişi hakkında sorulmuş, (bu kişi) kâfir olmaz, çünkü İbn Mes'ud ve Übey b. Ka'b'ın (r.a.) sözüyle tevil etmektedir, demiştir.
4. İbrahim b. Rüstem, hayızlı kadına yaklaşmanın (cinsel ilişki kurmanın) helal olduğunu iddia eden kişi küfre düşmüştür.
5. Bazı âlimlere, Hıristiyan iken Müslüman olan, sonra da babası vefat edince, keşke bu vakte kadar Müslüman olmasaydım da ona mirasçı olabilseydim, diyen kişinin durumu sorulmuş, mürted olacağını söylemiştir.
6. Bir Hıristiyan, (Müslüman) bir kişiye, bana İslam'ı arz et de senin yanında Müslüman olayım der, o kişi de (hayır), falanca âlim kişiye gidelim de o sana İslam'ı arz etsin, onun yanında Müslüman olursun, derse, bu kişi kâfir olur. Çünkü bir süre de olsa onun küfrüne rıza göstermiştir. Fakih (Semerkandî) demiştir ki; bunu Fakih Ebu Ca'fer'e sordum, kâfir olmaz dedi.
7. Ebu Yûsuf'un, "Allah'ın Resulü (s.a.), kabak severdi" dediği, bunun üzerine yanında bulunan bir kişinin, "ben ise onu (kabağı) sevmem" diye konuştuğu rivayet edilmiştir. Ebu Yûsuf, hemen "bana yaygı ve kılıç getirin" demiş, o adam ise Allah'tan bağışlama istemiş, Ebu Yusuf da onu bırakmıştır.
8. Ebu Bekir'e, Hz. Peygamber'i (s.a.) herhangi bir konuda ayıplayan kişinin durumu soruldu, o da kâfir olur, çünkü bu peygamberi hafife almaktır, sanki Rabbini hafife almış gibidir, diye cevap verdi. Muhammed b. Seleme der ki, bana İbn er-Rammah'ın, kim Hz. Peygamber'in saç için (Arapça küçültme kipiyle) küçük bir saç derse kâfir olur dediği rivayet edildi.
9. Gassân'a, Allah'ın içkiyi haram kılmamış olmasını temenni eden kişi hakkında sorulunca şunu dedi: "Bu kişi kâfir olmaz, zira içki önceden haram değildi, mesela Ramazan'da oruç tutmak zor geldiği için orucun farz kılınmamış olmasını temenni eden kişi de kâfir olmaz. Ama, Allah'ın zinayı, zulmü, haksız yere bir cana kıymayı haram kılmamış olmasını temenni ederse kâfir olur, çünkü bunların serbest bırakılması, hikmetten ayrılmak ve cahilliktir." Denildi ki, eğer peygamberlerden birinin peygamber olmamış olmasını temenni etse, bu durumda iki türlü bakılır. Eğer bu sözüyle, o ismin peygamber olarak gönderilmemiş olmasını kastetmişse, bu hikmet ve adaletten ayrılmak değildir, dolayısıyla kâfir olmaz. Ama bu peygamberi hafife alma veya ona düşmanlık niyetiyle söylenmişse kâfir olur.
10. Ebu Bekir'e, "Allah'a bir secde, bana bir secde etmen lazım" şeklinde konuşan kişinin kâfir olup olmayacağı soruldu, olmaz dedi, çünkü

insanların bu sözden maksatları teşekkür ve iyilik yapmaktır, gerçek (manada secde) değildir.

11. Ebu Nasr'a, bir iş yapan ve "Eğer Allah şöyle yaptığımı biliyorsa, Allah âlim değildir" diyen kişi hakkında sorulunca o kâfirdir, çünkü Rabbini cehaletle vasfetmiştir, dedi. Fakih (Semerkandi) ise, bu söz eğer onun ihtiyarı ile ağzından çıkmışsa böyledir, ama korktuğu bir mesele ilgili olarak bu söz üzerine yemin ettirilmişse sadece günaha girmiş olur, kâfir olmaz, demiştir.

12. Ebu'l-Kâsım'a, aralarında tartışan ve biri diğerine: "Allah aramızda hükmedecektir" demesi üzerine diğerinin Farsça: "Allah hâkim olamaz" demesi sorulmuş, (bu son sözün sahibi) dinden dönmüştür, demiştir. Çünkü Müslümanlar bilir ki, Allah kulları arasında ister şerif ister zelil ve hakir olsunlar, apaçık bir hak ile hükmedecektir.

13. Ebu Bekir'e, aralarındaki bir husumet esnasında, biri diğerine Farsça: "Her gün çamurdan yaparım (Yani, senin gibi adamı çamurdan yaparım)" derse (ne olur) diye soruldu. Eğer bu sözle kanlı canlı insan yaratmayı kastetmişse kâfir olur, ama hasmının zayıflığını kastetmişse kâfir olmaz, demiştir.

14. Ebu Bekir'e, "Hakkımı ver, yoksa kıyamet günü yakana yapışırım" diyen kişiye, Farsça "Sen beni nerede bulursan ben orada olurum" diye cevap veren kişi kâfir olur mu diye soruldu. Hayır, çünkü sen beni bulamazsın, ama Allah bulur, demiştir, dedi.

15. (Yine ona), Farsça olarak, "Eğer falanca peygamber olsaydı onu tasdik etmezdim" diyen kişi hakkında soruldu. Eğer bununla kasdı o Allah'ın elçisi olsaydı ona iman etmezdim ise kâfir olur, dedi. Böyle bir şey muhal iken neden kâfir olsun? Denince, hiç düşünmez misin, mesela Allah bana bir şeyi emretse ben yapmam veya buna inanmam dese kâfir olmaz mı? Mesela Allah bana on defa namaz kılmayı emretse kılmam dese kâfir olmaz mı? Veya kible şu tarafa doğru olsa namaz kılmazdım diyen kişi de aynıdır, diye cevap verdi.

16. Bir şey satın alıp aralarında anlaşmazlık çıkınca biri diğerine Farsça: "Küfür bu işten daha iyidir" dese ne olur diye soruldu. Bu adam kâfir olur, hanımı ona haram olur, çünkü küfürden daha şerli bir amel yoktur, demiştir. Fakih Ebu'l-Leys ise demiştir ki, eğer bu sözle yapılan işin ne kadar çirkin olduğunu ifade etmek istemişse ve bu fiil küfürden daha kötüdür demişse kâfir olmaz.

17. Bazı âlimlere, "La ilahe" diyen kişi hakkında sorulmuştur. Eğer kastı, "La ilahe illallah" demek olup, diyememişse kâfir olmaz, çünkü imanı tamdır, denmiştir.

18. Ebu'l-Kasım'a, iki kişi tartışıp biri diğerine, "Ey zâniyenin oğlu, Allah'ın böyle bir ismi mi var" dese ve bu adamın adı da Muhammed olsa, bu söven kişi kâfir olur mu? diye sorulmuş, insanların boş düşünce ve sözleri Hz. Peygamber (s.a.) üzerine düşmez, yani kâfir olmaz, özellikle bunu kastetmediyse kâfir olmaz, demiştir. Müslümanların sözleri en güzel şekilde tevil edilir.
19. Ebu'l-Kasım'a ezan okumakta olan müezzinin yanından geçerken yalan söyledin diyen kişi hakkında sorulmuş, kâfir olduğunu söylemiştir.
20. Ebu'l-Kasım'a, karısıyla tartışan ve bu esnada "her zaman kâfir olurum" diyen kişi sorulmuş, kâfir olur demiştir.
21. (Yine ona), "Yarın şöyle olursa oldu, yoksa kâfir olayım" diyen kişi sorulmuş, o (sözü söylediği) anda kâfir olur demiştir.
22. Ebu Bekir'e, kendisine Allah'tan korkmaz mısın dendiğinde, öfke halinde hayır diyen kişi hakkında sorulmuş, bu kişinin Yüce Allah'ı inkâr etmiş olacağı, karısının ondan ayrılacağını, hemen tevbe edip, İslam'a dönmesi, ciddi şekilde pişman olup gözyaşı dökerse belki de Allah'ın affına mazhar olabileceğini söylemiştir.
23. Çok paraya ihtiyacı olan bir adamın, "Helal de haram da bana göre birdir" demesi sorulmuş, "Allah'ın yasaklarını hafife alan her kişinin küfre düşmesinden korkulur ama küfrüne hüküm verilmez" demiştir.
24. Ebu Nasr'a, karısına, sen bana Allah'tan daha sevgili değilsen boş ol diyen, bununla ne kastettiği sorulunca da karım bana Allah'tan daha sevgilidir, diyen bir kişi hakkında bu kimsenin sözü doğru kabul edilir mi? Ve onun kâfir olduğu iddia edilir mi? Şeklinde sorulmuştur. Verdiği cevap, kendisine yaratıklardan herhangi birisi Allah'tan daha sevgili olan bir kişi bana göre Müslüman değildir, söylediği sözden dolayı tevbe teklif edilir, tevbe ederse nikâhı yenilenir, şeklinde olmuştur.
25. Ebu'l-Kasım'a, karısına irtidat etmeyi öğreten kişi hakkında sorulmuş, o adam bu sebeple mürted olur demiştir. Fakih Ebu'l-Leys ise, eğer ona öğretir ve irtidadı emrederse, demiştir, zira onun küfrüne rıza göstermiştir. Kim küfre rıza gösterirse o da kâfirdir.
26. Ebu Bekir'e, kendisine, "[bu konuda haramı bırakıp] helal olan işi neden yapmadın?" denilince, "haram bulduğum işi niye helal yapayım" diyen bir kişi hakkında kâfir olur mu diye sorulmuş, kâfir olmaz, sadece günah işlemiştir, demiştir. Bunun üzerine, günahları hafife alması, Yüce Allah'ı hafife alması gibi olmaz mı? denince de bu durum ona benzemez, bu daha düşük mertebede bir sözdür. Ayrıca şunu demiştir: "Görmez misin, belki de ben bunları (yani fetva soranları) hafife alıyorum, hâlbuki onlar Allah'ın kullarıdır. Bu doğrudan Yüce Allah'ı hafife almak gibi olmaz.

27. Ebu Nasr, Ebu Abdullah es-Selci'den rivayet etmiştir ki, Me'mun'a şöyle bir haber ulaştırılmıştır: Bir kadıya, bir dokumacıyı öldüren kişiye ne ceza verileceği sorulmuş, o da kim bir dokumacıyı öldürürse onun cezası ona Beyt(ü'l-mâl)'den leğen verilmesidir. Bunun üzerine Me'mun, ben onun icabına bakarım demiş, (o kadıyı çağırtmış), huzuruna gelince de söyleyin sizden bana ulaşan bu bilginin aslı nedir? Demiştir. Kadı, ey müminlerin emiri, ben şaka yapmak istemişim, tabi ki ciddi olarak bunu söylemedim, demiş, (Me'mun), Yüce Allah'ın hükümleriyle alay mı ediyorsun diyerek, ona sopa altında can verene kadar sopa vurulmasını emretmiştir. Fakih (Ebu'l-Leys), ta'zir olarak ona yetmiş dokuz sopa vurulması yeterdi, demiştir.

